

Šimek, Emanuel

Doslov

In: Šimek, Emanuel. *Velká Germanie Klaudia Ptolemaia. Svazek IV, Kulturněhistorický obraz oblasti mezi Rýnem a horní Odrou - dolní Vislou, Dunajem a Baltickým mořem v dobách kolem počátku našeho letopočtu*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita s podporou Ministerstva školství, 1953, pp. [568]-593

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/118909>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

IV.

D O S L O V

Závěrem k své práci (sv. I—IV) bych chtěl přičiníti těchto několik souhrnných poznámek:

Kritický rozbor zpráv Klaudia Ptolemaia o končinách mezi Rýnem a Vislou, Dunajem a Baltickým mořem, zahrnovaných antickým světem do jediného historicko-geografického a ethnického pojmu velké, svobodné Germanie (na rozdíl od Dolní a Horní Germanie při levém, západním břehu Rýna v oblasti římské provincie Gallie Belgické), o nějž jsem se v této práci pokusil, měl za úkol ukázati v pravém světle cenu a význam díla učeného Alexandrince jak se stanoviska doby, v níž žil, tak také se stanoviska potřeb naší doby, jíž jde především o to, poznati po všech stránkách, „jak to skutečně bylo“.

Ptolemaios se nám ve svém díle jeví jako největší geograf své doby a jako poslední z velkých geografů řeckého starověku. Byl vpravdě, pokud dnes víme, největším učencem a nejuniversálnějším duchem své doby, skutečným polyistorem, který se snažil svým duchem a svou prací obsáhnouti nejen celý viditelný svět, nýbrž také jako vynikající znalec hudby neviditelnou sféru zvukových tónů. Při tom byl člověk veskrze střízlivý. A právě tato jeho střízlivost to byla, jež ho přivedla na scestí v největší a nejzákladnější otázce jeho širokého vědeckého zájmu, v otázce poměru země ke slunci a k vesmíru. Přivedla ho k tomu, že dal přednost Aristotelově empirické nauce o geocentrismu proti geniální, ale střízlivé zkušenosti zdánlivě odporující heliocentrické nauce Aristarchově.

Tento omyl, třebaže je se stanoviska kritických možností jeho doby vlastně ke cti jeho vědecké poctivosti, se stal v nové době spolu s jinými omyly menší váhy, které se vloudily do jeho *Γεωγραφικὴ ὑφήγησις* především vinou jeho tehdejších, často velmi nedostatečných pramenů, ale hlavně a především spolu s omyly, které do jeho díla vnesli pozdější opisovači nebo kterých se dopustili jeho novodobí vykladači, hlavním důvodem k tomu, že ho mnozí kritičtí myslitelé nejnovější doby s K. Müllenhoffem, jedním ze zakladatelů a nejpřednějších představitelů vědy o germánských starožitnostech, v čele prohlásili za podvodníka a drzého falsátora. Muže, kterého jeho věk i učený svět následujících století, jenž byl k němu mnohem blíže a měl proto i nepoměrně lepší měřítko jeho pracovních možností, nazýval po způsobu tehdejšího vyjadřování úcty *θειος*, „božský“ Ptolemaios, a kterému jeho pozdější následovník v geografii Markianos Heraklejský, dojista korunní svědek jeho pracovních možností, dává jedinému superlativní epitheta *θειότατος* a *σοφώτατος*, ačkoli cituje i jiné v starověku velmi proslulé muže jako Protagora, Eratosthena, Artemidora Efeského a j. A výmluvným svědectvím, jaké úctě a vážnosti se těšilo jméno Ptolemaiovo i po řadu dalších století, je také mimořádně velký vliv jeho prací i na tvorbu a nazírání učeného světa až do pokročilého středověku.

Müllenhoff a jiní nespravedliví kritikové Ptolemaia a jeho práce zapomněli na základní požadavek objektivní kritiky, že posuzovaného a jeho práci je třeba kriticky hodnotiti podle požadavků a pracovních možností nikoli své doby, nýbrž je h o doby, a že posuzovaný autor nemá viny na chybách a omylech, které napáchali jeho pozdější opisovači a vykladači.

A tak potkal Ptolemaia v nové době jen ve zvýšené míře týž osud jako mnohé jiné z těch, kdož bádali a psali, píší a budou psáti o věcech málo známých, které jsou právě předmětem jejich bádání a studia. Je to osud, který již dnes stíhá i Ptolemaiovy přísné soudce, v prvé řadě také na př. K. Müllenhoffa. Je dojista správné, zeptáme-li se, jak by byl asi nadmíru těžký úkol, který si dal počátkem II. století v Alexandrii Klau-

dios Ptolemaios, splnil jeho přísný kritik profesor Müllenhoff, který ho se stanoviska zeměpisných vědomostí své doby — druhé polovice 19. století — tak ostře soudil a odsoudil, kdyby byl místo v Berlíně v 19. století žil na jeho místě a v jeho době v daleké egyptské Alexandrii, a kdyby byl při tom měl s pomocí tak nedostatečných pramenů, jaké měl k dispozici Ptolemaios, po jeho způsobu suchými daty a ciframi podati výstižný obraz na př. severní Evropy.

Věc má ovšem i svoji druhou stránku. Jsou to právě tyto omyly Ptolemaiovy i nekonečná řada omylů, jichž se dopustili a ještě mohou dopustiti také vykladači jeho díla, které zajišťují Ptolemaiovi i jeho dílu trvalý zájem bádavých duchů a tím i skutečnou nesmrtelnost...

Úkol, jehož se Ptolemaios v první polovici II. století n. l., tedy před více než osmnácti stoletími podjal, byl opravdu nad lidské síly. Chtěl ve formě co možná nejstručnější podati návod, podle něhož by si každý jeho čtenář mohl kdekoli a kdykoli sám nakresliti schematickou mapu oikumeny, celého tehdy známého světa, i jeho jednotlivých oblastí. Sám těchto map k svému návodu nepřipojil. Připojil-li k němu alespoň přehlednou mapu celé oikumeny, nevíme bezpečně. Učinil-li tak, tedy se záhy ztratila a nestala se předlohou dnes známých map toho druhu, které vesměs pocházejí z doby pozdější. Totéž platí také o mapách oblastních, které nacházíme u jednotlivých rukopisů a které vesměs nesou typické znaky pozdních dob, z nichž pocházejí zachované rukopisy (srov. VG. I. 97 příl. II). Ptolemaiův text Hyfégése ovšem bezpečně ukazuje, že jej tvořil a upravoval podle map resp. schematických nákresů, které si sám udělal.

S jakými potížemi se při kreslení těchto svých mapových předloh setkával, toho nejlepším důkazem jest jeho obraz Evropy a zejména jeho velké Germanie, která je hlavním předmětem úvah této práce.

Dříve než se k němu přímo obrátíme, je třeba věnovati zde ještě několik slov otázce, jaký podíl na práci Ptolemaiově měl jeho nejbližší předchůdce a starší vrstevník Marinus z Tyru.

Ve světové literatuře se od dob Bergrových ujal názor, že II.—VII. kniha Ptolemaiovy Hyfégése je v podstatě prací Marinovou, převzatou Ptolemaiem, a v naší české literatuře se dokonce dospělo k závěru, že Ptolemaios přejal Marinovu pozůstalost a v ní nedokončené geografické dílo, jehož nejširší měrou využil (a vlastně zneužil) ve své Hyfégési. Z obojího vyplývalo, že tedy jeho vlastní prací z celé Hyfégése byla skutečně jen I. (úvodní) a VIII. (závěrečná) kniha Hyfégése.

Obojí tento závěr je naprosto nesprávnou a nespravedlivou domněnkou. O Marinovi z Tyru víme právě jen to, co nám o něm pověděl Ptolemaios. Již za to bychom mu měli být vděční. Ptolemaios věnoval jeho práci podstatnou část své I. knihy, celých patnáct kapitol (ze 24). Dovídáme se z ní, že Marinos byl jeho skutečným přímým předchůdcem v oboru, pro nějž si Řekové vytvořili název *γεωγραφία*, t. j. nakreslení mapy celé země. Zároveň však z kritických poznámek Ptolemaiových vidíme, že se každý z obou mužů ubíral za tímto svým cílem jinou cestou. Marinos především pilným sbíráním a zaznamenáváním zpráv všeho druhu. Vydal o tom více prací, nikoli jen jedinou práci, kterou prý nedokončil, jak se domnívali autoři theorie výše zmíněné. Ptolemaios místy dosti ostře kritizuje nejednotný a nemethodický postup, jehož 'ten muž' (Marinos) ve svých *συντάξεις* nebo *ἐκδόσεις τῆς τοῦ γεωγραφικοῦ πίνακος διορθώσεως* užíval, a jímž nikdy nemohl k svému cíli dojíti. Právě tento Marinův nezdar to byl, který přivedl Ptolemaia na myšlenku vypracovati jiným, methodičtějším způsobem vlastní návod ke kreslení mapy země a jednotlivých jejích částí. Tento svůj úmysl také uskutečnil. Že při tom použil kromě zpráv, které sám nasbíral, také materiálu, který shromáždil Marinos, je ovšem samozřejmé. Tento materiál, velmi různorodý, musil však teprve zpracovati, aby získal jednotné měřítko a mohl ho použítí pro tabulky svého vlastního 'návodu' (*γεωγραφικὴ ὑπόληψις*). Ve světle těchto faktů se nám rýsuje také povšechná charakteristika obou posledních velkých geografů řeckého starověku: Marinos byl především pilný sběratel zpráv o jednotlivých končinách země, Ptolemaios byl

kromě toho také ještě velkorysý syntetik, který tím dospěl k cíli, jehož dosíci bránila Marinovi jeho úzkostlivá svědomitost.

Rozumí se, že Ptolemaios při tom musil velké mezery, s nimiž se při nestejnoměrnosti materiálu, který měl k dispozici, znovu a znovu setkával, velmi často vyplňovati podle vlastního dohadu, který mohl, ale také nemusil býti správný. To však podle řeckého pojetí geografie jako kreslení mapy země v hlavních obrysech nebylo nijak vážnou závadou (s odhady a dohady pracoval podle svědectví Ptolemaiova také Marinus). Neboť požadavek měřicky naprosto přesné mapy nebyl tehdy ještě znám a nebyl ovšem také ani splnitelný. Podrobnější náplň mapy detailními poznatky byla považována za úkol chorografie.

K úpravě Hyfégése bych ještě podotkl, že Ptolemaios udává v knize II.—VII. polohu jednotlivých pevných bodů (ústí a pramenů řek, pobřežních mysů, koncových bodů pohoří a polohu osad) jejich zeměpisnými souřadnicemi, číslly, stanovícími ve stupních a minutách zeměpisnou délku a šířku těchto bodů, a získanými přepočtením pramenných údajů a často ovšem i pouhým odhadem. V závěrečné VIII. knize udává Ptolemaios polohu vybraných πόλεις (měst a jiných osad) nikoli ve stupních, nýbrž v hodinách: označuje zeměpisnou šířku každého místa počtem hodin a minut jeho nejdelšího dne (za letního slunovratu) a zeměp. délku počtem hodin (minut), v němž slunce projde dráhu mezi ním a Alexandrií. Užívá zde tedy primitivnějšího způsobu určování zeměpisné polohy. Tato okolnost spolu s představou, že jádro jeho díla, t. j. druhá až sedmá kniha, pochází z pozůstalosti Marinovy, dala vznik domněnce, že osmá kniha Hyfégése je svým původem starší než knihy předcházející a že kromě knihy první jenom tato jediná kniha je skutečným samostatným výtvoem a duševním vlastnictvím Ptolemaiovým.

Tato představa je ovšem nesprávná. Jak ukázal již O. Cuntz a znovu potvrdily také moje přepočty, vznikla hodinová čísla VIII. knihy přepočtením a zaokrouhlením analogických polo-

hových čísel knihy II.—VII. V poslední 30. kapitole VIII. knihy podává Ptolemaios přehledný výčet 26 hlavních oblastí, na něž si celou oikumenu rozdělil, spolu s údajem jejich zeměpisné polohy (délky a šířky) opět ve stupních.

Zeměpisný obraz Ptolemaiovy velké Germanie, reprodukcí představy antického světa o t. zv. svobodné Germanii mezi Rýnem a Vislou, Dunajem a Baltickým mořem včetně Skandinávie a dánských ostrovů, je názorným příkladem, s jakými nesnáze musil Ptolemaios při nedostatku spolehlivých zpráv a téměř úplném nedostatku přesných polohových měření a výpočtů při kreslení své mapové skizzy zápoliti. A je zároveň dokladem, jak při tak velkých nesnázích dovedl přece jen přímo překvapujícím způsobem v daleké Alexandrii vystihnouti základní obraz země, již nikdy neviděl (srov. VG. II mapy příl. 1, 2, III příl. 1).

Nedovedl se ovšem úplně vypořádati se všemi nedostatky svých zpráv, a tak se nedovedl ani tu vyhnouti dvěma základním omylům, které vedly ke zkreslení obrazu Germanie několi-kerým směrem a měly vliv i na změnu obrazu jiných částí Evropy jižně a jihozápadně od Germanie.

Jedním z těchto omylů, zaviněným mylným výkladem významů kupeckých itinerářů, které tu byly hlavním zdrojem jeho vědomostí, o pramenech Labe, bylo přenesení jména Sudet na hory severně od Dunaje (na rozhraní jižních Čech a Bavor—Rakous), druhým bylo spojení zpráv o výtoku Rýna z jezera Bodamského se zprávami o prameni Rýna a s tím spojené posunutí pramenů Dunaje a celé končiny kolem Bodamského jezera do jižnější polohy skutečných pramenů Rýna.

Následkem prvního omylu bylo, že na mapě Ptolemaiově vznikla dvojí oblast česká resp. českobavorská, jedna ‚pod‘ Sudetami skutečnými (kterým dal Ptolemaios název ‚pohoří Askiburgijské‘) a ‚pod‘ pohořím Mělibockým, dlouhým horským pásmem, ve které spojil Ptolemaios dnešní Krušné hory, Durinský les a j., druhá ‚pod‘ dlouhým horským pásmem nad Dunajem, na které Ptolemaios omylem jméno Sudet přenesl.

Tím se mu obraz východní části Germanie protáhl o celou jednu šíři dnešních Čech ve směru poledníkovém k severu.

Aby s tím uvedl v soulad také západní část Germanie, napřímil Ptolemaios tok Rýna od Mohuče k ústí rovněž do směru poledníkového, čímž se mu ovšem také zase posunula severní Germanie směrem k východu (severovýchodu), mezi pohořím Mélibockým (tokem Labe) a pohořím Askiburgijským (Sudetami skutečnými) mu tím vznikla široká mezera (protože východní konec pohoří Askiburgijského měl fixován údaji o východních hranicích Germanie resp. údaji o pramenech jeho Vistulu—Visly, které se mu tím rovněž posunuly k východu), pohoří Abnobské, do něhož Ptolemaios kromě pohoří jižně od dolního Mohanu zahrnul také vrchoviny severně od něho, se mu rovněž odsunulo dále na východ od Rýna, atd.

Posunutím pramenů Dunaje do polohy skutečných pramenů Rýna se Ptolemaiovi hlavně jihozápadní Germanie protáhla směrem poledníkovým k jihu, ale zároveň se mu tím zúžila prostora mezi Dunajem a Itálií, což mělo za následek zúžení plochy Raetie, Norika a zčásti i Pannonie, a posunutí severní Italie k jihu, což opět vedlo ke stlačení podélné osy Italie a severní části Jaderského moře do směru téměř rovnoběžkového. Vychýlením podélné osy severní části Jaderského moře dostalo ovšem také pobřeží istrijské a velká část pobřeží illyrského (dnešního pobřeží chorvatsko-dalmatského) jiný směr, takže jde zprvu od západu k východu a přechází pak velkým obloukem ponenáhlu ve směr jižní (asi od dnešní zátoky Kotorské). Tím se Ptolemaiovi posunula jeho Illyris směrem severním, což mělo zase vzápětí zúžení Illyridy i Pannonie. A dalším následkem toho bylo vychýlení toku středního Dunaje ze směru jižního v jihovýchodní. Na západě mělo posunutí ústí Rýna směrem severovýchodním za přirozený důsledek posunutí celého pobřeží Gallie a Hispanie. Protože poloha dnešní mořské úžiny Gibraltarské (*fretum Gaditanum*) byla Ptolemaiovi tak dobře známa, že se stala jedním z jeho hlavních pevných bodů (Ptolemaios ji určuje v souhlasu se skutečností na 36. rovnoběžku), a také pobřežím při Středozemním moři nebylo lze

pohnouti, vypomohl si Ptolemaios tím, že zlomil směr podélné osy Pyrenejí uprostřed tak, že mu jde k dnešnímu zálivu Biskajskému směrem severozápadním. Tím se mu severní pobřeží hispanské posunulo přibližně asi o dva šířkové stupně k severu, čímž byl vyrovnán rozdíl, vzniklý posunutím hlavního ústí Rýna do polohy ústí Vesery, jež bylo důsledkem napřímení dolního toku Rýna do směru severního. Západní pobřeží Hispanie se mu tím ovšem prodloužilo ze 7³/₄ na 9³/₄ šířkových stupňů a celý tvar půlostrova tím byl značně zdeformován.

Kromě změn, k nimž došlo na mapě Ptolemaiově změnou polohy horního toku Dunaje a dolního toku Rýna, třeba se tu zmíniti také o východních hranicích Germanie, které Ptolemaios ve shodě s míněním antického světa vedl sice po Visle (*Vistulas*), ale tak, že si tok Visly představoval zhruba jako přímku, provázející s východní strany „jantarovou“ obchodní cestu, která šla od Moravské brány oblastí horní Odry k dolní Visle.

Pokud se týká jednotlivých skupin ostrovů v Severním a Baltickém moři, bych zde poukázal na to, že Ptolemaios pro ně třikrát užívá orientálního symbolického čísla „tři“, které má prostě naznačovati, že ostrovů je větší počet. Poloostrov Skandinavii si Ptolemaios představoval — rovněž ve shodě s představou antického světa — jako velký ostrov, se všech stran obklopený Okeanem („velká Skandie“, na rozdíl od „malých Skandií“ — ostrovů dánských).

Ptolemaiovy záznamy o orografických poměrech v Germanii znamenají veliký pokrok proti vědomostem římského světa, který o poznatky toho druhu nejevil téměř vůbec žádného zájmu. Veskrze praktický Říman neviděl v horách, pokrytých pralesy, předmět vědeckého studia, jakým byly na př. Ptolemaiovi, nýbrž jen a jen překážku v cestě za jeho obchodním nebo vojenským cílem. Proto také pochopíme, jak pracně asi shledával autor Hyfégése potřebná data o počtu a poloze jednotlivých horstev v Germanii z kupeckých itinerářů, v nichž byly tu a tam připojeny marginální poznámky, věnované ho-

rám, pramenům a ústí řek a pod. Jeho celkový orografický obraz Germanie, sestavený z takových, často jenom zcela náhodných poznámek, které jednou obsahovaly zmínku o pohoří, ale ne jeho jméno, jindy opět jméno, ale tak, že jenom původní majitel itineráře věděl, co tím chtěl skutečně říci, ukazuje přes všechny nesnáze a omyly, jež z toho vznikaly, poměrně velmi dobrou shodu se skutečnými poměry. Pokud se týká počtu a hlavního směru podélné osy jednotlivých velkých horských skupin i jednotlivých menších horských pásem, která je spojovala. Ne tak již, pokud se týká jmen pohoří, která byla v itinerářích zřejmě mnohem řídkěji zaznamenána. Tak vidíme na mapě, kreslené podle Ptolemaiových dat (VG. II příl. I), že rozlišoval v končinách nad Dunajem tři základní velké horské skupiny (pásma), jednu na jihozápadě mezi horním tokem Rýna a dolním tokem bavorské Altmühly, s podélnou osou od jihozápadu k severovýchodu, tedy ve znamenité shodě se skutečnými poměry, druhou dále k východu nad Dunajem ve směru rovnoběžkovém až asi po moravskou dolní Jihlavu (řeku), a třetí ještě dále k východu mezi Dunajem a prameny Visly ve směru zhruba poledníkovém. V oblasti na sever od těchto tří horských skupin zakresluje další tři základní horská pásma, jedno východně od Rýna ve směru poledníkovém rovnoběžně s tokem řeky až do výše (zeměp. šířky) pramenů řeky Emže, druhé ve směru rovnoběžkovém z dnešního Hesenska západně od řeky Fuldy až po střední Labe, a třetí západně od pramenů Visly, se základním směrem od jihovýchodu k severozápadu.

Těchto šest hlavních horských pásem lze podle jejich polohy a směru jejich podélné osy na první pohled lehko ztotožniti: první s horami od Schwarzwaldu přes Švábskou Alb až po jižní část Franckého Jury včetně, druhé s horami a vrchovinami s obou stran dnešních zemských hranic českomoravsko-bavorskorakouských, třetí se západními Karpatami, čtvrté s vrchovinami východně od středního a dolního Rýna, páté s horami od Rhönu přes Durinský les až po východní konec

Krušných hor a šesté s dnešními Sudetami od Jeseníků až po Lužické hory včetně.

Mezi těmito šesti hlavními horskými pásmy nebo v jejich sousedství rozlišil Ptolemaios čtyři další menší ‚lesy‘ (t. j. zalesněná pohoří): jeden mezi oběma velkými středními pásmy, který zřejmě naznačoval jejich spojení od Smrčín směrem na jih, druhý mezi středním pásmem nad Dunajem a západními Karpatami, třetí ‚les‘ jižně od téhož středního pásma nad Dunajem a čtvrtý konečně na východ od třetího ‚pod‘ západním koncem druhého ‚lesa‘. Poloha druhého ‚lesa‘ naznačuje, že jde o jihomoravské vrchoviny od dolního toku Svratky až po Karpaty, třetí ‚les‘ je zřejmě totožný s nejj jižnější částí středního pásma hor nad Dunajem na rozhraní jižních Čech a Bavor-Rakous, a čtvrtý s Pavlovskými vrchy v sousedství římského Mušova, které, ač nevelké rozsahem, měly pro Římany, cestující z Vindobony (Vídne) k Mušovu, význam jako ukazatel cesty, zdaleka viditelný.

Slabší stránkou u těchto Ptolemaiových pohoří jsou jejich jména. Relativně nejlépe jsou umístěna jména obou západních horstev. Pásmo nad nejhořejším tokem Dunaje označuje Ptolemaios jako ‚*hory stejného jména jako Alpy*‘ (τὰ δμῶνυμα τοῖς Ἀλπείοις ὄρη), což nasvědčuje tomu, že alespoň jeho střední část již tehdy nesla dnešní jméno *Alb* nebo *Alba*, které jí dalo staré keltské obyvatelstvo oněch končin. Na druhém pásmu ulpělo Ptolemaiovi staré domácí jméno *Abnoba*, rozšířil je však i na vrchoviny severně od dolního Mohanu.

Střední hlavní pásmo hor nad Dunajem nazval omylem *Sudetami*. Tento omyl, jak jsem se již zmínil, měl velmi vážné následky pro jeho obraz nejen velké Germanie, nýbrž i jiných končin sousedních. K omylu došlo zřejmě mylným spojením zpráv (marginálních poznámek) itinerářů o pramenech Labe v Sudetách skutečných se záznamem nebo záznamy o pramenech Vltavy, považované za horní tok řeky Labe, v horách nad Dunajem.

Pro obraz Germanie mělo toto přenesení jména *Sudet* na hory jihočeské za následek, že tyto hory byly umístěny v po-

loze Sudet skutečných, a že obě dlouhá severnější hlavní pásma horská, jimž Ptolemaios dal, jak jsem již uvedl, jména *pohoří Askiburgijské* (t. j. Sudety skutečné) a *pohoří Mélibocké* (Krušné hory, Durinský les a j.), byla posunuta o celou šíři Čech a severních Bavor dále k severu. Tím, že údaje itinerářů, které ve skutečnosti patřily do oblasti dnešních Čech, Ptolemaios podle rázu záznamů v itinerářích zakreslil jednou do oblasti jižně od svých Sudet a jindy (když v itineráři nebylo zároveň uvedeno jméno Sudet) pod své pohoří Askiburgijské, protáhla se mu oblast Čech na dvojnásobnou míru směrem k severu. A podobným způsobem se mu protáhla také oblast severních Bavor.

Lesnaté pásmo horské, spojující pohoří Mélibocké s jeho Sudetami, nese u Ptolemaia název *Sémanský les*, tři ‚lesy‘ v okolí Ptolemaiových Sudet jména *Gabréta* (zřejmě starý název z doby keltského osídlení, podobně jako také samo jméno Sudet), *Orkynský les* (zřejmě literární přežitek ze starších dob po někdejších universálních názvu *Hercynia silva*, s nímž si již Ptolemaios nevěděl dobře rady) a *les Luna*, jméno, které patrně dostaly Pavlovské vrchy od jižních kupců podle svého obloukovitě prohnutého, k jihu otevřeného tvaru.

Horské skupině západních Karpat, která mu na jihovýchodě rozhraničovala Germanii a jeho evropskou Sarmatii, dal Ptolemaios umělý název *Sarmatské hory*.

Nejslabší stránkou Ptolemaiovy geografie jsou její údaje hydrografické. Obrází se v ní velmi dobře okolnost, že staré obchodní cesty se pokud možná vyhýbaly blízkosti vodních toků, kde se jim naskýtalo příliš mnoho překážek (bažiny, široká a bažinatá ústí přítoků atd.). Proto má také Ptolemaios podrobnější zprávy jenom o toku obou hlavních římských pohraničních řek Dunaje a Rýna, kdežto u jiných germánských řek zná toliko polohu jejich ústí (zřejmě především z námořních *periplů*, záznamů o pobřežních plavbách námořních lodí) a jen výjimečně také polohu jejich pramenů (Emže, Vesera, Labe a Visla), nevěda jinak nic bližšího o jejich vlastním toku. O řadě jiných, i dosti velkých řek, jako byly Nekar, Mo-

han, Lippe, Aista, Nába, Váh, Hron, Ohře, Mže, Sázava atd., ze zpráv itinerářů nezvěděl nic.

Výsledky svých studií národopisných a místopisných se Ptolemaios nesnažil důsledně vpravovat do pracně získaného rámce orografického, o jehož vadách sám namnoze dobře věděl, ani do ještě problematičtějšího rámce hydrografického, nýbrž šel tu jinými cestami. Pro každý z těchto obou účelů si vytvořil samostatná pásma, do nichž umístil údaje, jichž se mu po obojí stránce z jeho pramenů dostalo. Označení polohy v poměru k horám nebo řekám užívá při tom jen jako pomůcky orientační (na př. o Markomanech, že sídlí „pod Gabréťou“, Semnoni že sídlí od řeky Labe až k řece Svěbu — Odře, a pod.).

Pro svou ethnografii velké Germanie si vytvořil šest pásem nebo lépe oblastí, v nichž umístil celkem 75 (s Helvétskou pustinou 76) kmenů nebo jejich částí: 1. v porýnském pásmu 9 (s Helvétskou „pustinou“ 10), 2. v přímořském pásmu mezi ústím Rýna a ústím Visly včetně „ostrova“ velké Skandie (Skandinavie) 21, 3. ve středním pásmu svěbsko-burgundském 3 velké kmeny; toto pásmo mu dělí celý zbytek Germanie na dvě části, severnější s jedním — 4. — pásmem, do něhož umísťuje 10 kmenů (nebo jejich částí), a jižnější se dvěma pásmi nebo oblastmi, jednou — 5. — s obou stran pohoří Askiburgijského a Mélibockého, v níž Ptolemaios jmenuje 13 kmenů resp. jejich částí, a druhou na zbývajícím jižnějším — 6. — území, kde Ptolemaios cituje 19 kmenů (ethnických názvů).

Z ethnografického materiálu, Ptolemaiem v Hyfégési uvedeného, mají zvlášť velký, přímo dokumentární historický význam, postupujeme-li od severu, především data o sídlech Finů, Gutů (Gotů — Gutonů) a Levonů ve Skandinavii, Sasů na území od „Saských“ ostrovů a ústí Labe až po řeku Chalusos — Varnavu, Rugiů v deltě Visly, Burgundů mezi Odrou a Vislou východně od Semnonů a severně od Lugů (první a jediná zpráva o sídlech Burgundů v těch končinách), Lugů s obou stran východní části Sudet (skuteč-

ných; o Vandalech v těch končinách nevěděl Ptolemaios ještě nic!), Silingů severně od západní části Sudet (skutečných — Krkonoš; první, nejstarší zpráva o tomto kmeni), Korcontů s jižní strany téhož pohoří (pod Krkonošemi, souvislost obou jmen je zřejmá), Kotinů na Moravě, Cherusků mezi Harzem a Durinským lesem (nikoli severně od Harzul), Anglů mezi Cherusky a Langobardy v dolním Polabí (první a jediná historická zpráva o sídlech Anglů v těch končinách!), o starých sídlech Helvetiů (*ἡ τῶν Ἑλουμετιῶν ἔρημος* — patrně ještě s posledními zbytky tohoto keltského kmene) v území mezi středním Rýnem a horním Dunajem severně od Bodamského jezera, o sídlech Markomanů „pod“ Gabréťou, t. j. jižně od Šumavy a Novohradských hor v dnešních severních Rakousích, Kvádů na Slovensku, a j. (srov. VG. II mapy příl. I, II).

Pro výčet materiálu topografického volil Ptolemaios opět jinou cestu. Oddělil jej v kapitole o Germanii od národopisu (v dřívějších kapitolách II. knihy o končinách západní Evropy bylo obojí spojeno) a podává jej samostatně ve čtyřech odstavcích, vypočítávajících v suché tabelární formě jména osad a jejich zeměpisnou polohu (ve stupních a minutách) ve čtyřech rovnoběžných pásmech, zcela mechanicky, bez jakéhokoli zřetele k přirozenému rozhraničení pohořími nebo řekami, vedených podle rovnoběžek, pomyslných čar tak, že prvé pásmo od severu zabírá oblast mezi 56. rovnoběžkou, po níž Ptolemaios vede jižní pobřeží Baltického moře, a rovnoběžkou 54., druhé pásmo zabírá další plochu širokou $2\frac{1}{2}$ stupně ($51^{\circ}30'$ — 54° s. šířky), třetí plochu 3 stupně širokou ($48^{\circ}30'$ — $51^{\circ}30'$ s. šířky) a čtvrté konečně plochu mezi tokem Dunaje a rovnoběžkou $48^{\circ}30'$ s. šířky. Toto mechanické rozdělení volil Ptolemaios zřejmě proto, že příliš často nevěděl, kterému kmeni osady patřily a s které strany jednotlivých pohoří by je měl umístit.

Tímto způsobem Ptolemaios v Germanii vypočítává a určuje polohu 95 osad (s přístavem Mararmanis). Z těch má v prvním, nejsevernějším pásmu 20. v druhém 29. ve třetím 27 a v nej-

jižnějším čtvrtém pásmu 19 osad (*πόλεις*, srov. VG. III mapy příl. I, II).

Již to, co zde bylo uvedeno, ukazuje, jak těžkou úlohou je mnohé a mnohé z těchto osad identifikovati. Je tu třeba mnohostranných úvah, které musí jednak přihlížeti k tomu, kde si je Ptolemaios sám představoval, jednak k otázce, ze kterého itineráře nebo itinerářů pocházely zprávy o nich, jaký vliv na jejich polohu na mapě Ptolemaiově mohly míti Ptolemaiovy omyly a s nimi spojené záměrné i bezděčné úpravy mapy, a j. v. Naprosto nevhodné pro tento účel jsou generelní matematické redukční formulky, doporučované na př. Forbigerem, Sadowskim, Mehlisem a j., právě tak jako libovolné etymologisační metody, identifikující Ptolemaiovy *πόλεις* podle náhodné podoby jejich jmen se jmény osad dnešních (srov. na př. Eburodunon — Brno, a j.).

Ptolemaiova topografie má pro nás velký význam především také proto, že vyplynula z řady itinerářů, kupeckých relací o jednotlivých obchodních cestách, a že tyto cesty měly kromě obvykle velkého významu pro šíření kulturních i jiných vlivů z oblasti římské říše do starověké Germanie severně od Dunaje a východně od Rýna.

Otázce, jak se jeví tyto obchodní trati v geografii Ptolemaiově, byla již věnována veliká řada prací, v nichž byla věc řešena velmi různým způsobem. Podle mého názoru můžeme v Ptolemaiově Hyfégési rozlišiti celkem jedenáct hlavních tratí toho druhu, a to šest tratí, které spojovaly římské Podunají nebo končiny jemu blízké s pobřežím moře Baltického, dvě trati, které spojovaly římské Podunají s pobřežím moře Severního, jednu trať z Podunají (od římského limitu na Altmühle) k dolnímu Rýnu, jednu trať z dolního Porýní k Baltickému moři, a konečně jednu trať, která spojovala obě moře, Severní a Baltické (VG. III příl. II).

Jsou to trati: 1. z Brigetia-Kelemantie k ústí Visly, 2. z Carnunta k ústí Visly (v Eburodunu se obě trati spojovaly), 3. z Vindobony k ústí Svěbu — Odry, 4. z Arelate-Usbia k deltě Odry, 5. z téhož východiska na Dunaji k ústí Labe, 6. z Boio-

dura k ústí Vesery, 7. od limitu na bavorské Altmühle k deltě Odry, 8. od limitu na Altmühle k dolnímu Rýnu, 9. ze Segoduna k dolnímu Chalusu—Varnavě, 10. z římského Alisa k dolní Varnavě (obě tyto trati se v Amisii spojovaly), a 11. z Fabirana u Severního moře do Marionů a Koinoéna při jihozápadním pobřeží moře Baltického.

Kromě těchto hlavních tratí lze konstatovati několik jejich spojek nebo odboček. Archeologicky doložené cesty z Pomořanů do českého Poohří a z Podunají od Pasova (starověkého Boiodura) do poříčí Volyňky v jižních Čechách, stejně jako cesta od bavorské Kouby přes Domažlice do poříčí Mže a j. se v geografii Ptolemaiově nijak neprojevují.

Pokud se týká cestování a rázu cest na území starověké Germanie, je třeba rozlišovati mezi územím blízkým římské říši a oblastmi vzdálenějšími. V pravém (východním) Porýní a v severním Podunají byly cesty dvojího druhu, římské silnice a cesty domorodců. Ve vnitrozemí, v končinách dále od Rýna a Dunaje, kam již nedosahoval přímý vojenský a správní vliv římské říše, byly ovšem jen cesty domorodců. Římské silnice byly jednak hlavní dálkové trati, jež sloužily především vojenským účelům a byly vyštětovány a dlážděny kamennými deskami nebo šterkovány, jednak spojovací trati pobočné, o nichž většinou platí totéž. Cestování po nich bylo — pokud byly v dobrém stavu — pohodlné a poměrně bezpečné, protože se dalo pod ochranou římských vojenských posádek. Jinak tomu bylo u cest mimo oblast, chráněnou vážností a mocí imperia. Ty byly většinou — pokud nešly bažinami — bez jakékoli umělé úpravy, byly to spíše jen trati, kudy většina domorodců chodila a jezdila, než cesty v našem dnešním smyslu. Tam, kde bylo dosti volného místa, se široce rozbíhaly, podobně jako v některých našich končinách na obecních pastvinách ještě dnes (v Pošumaví a j. se říká takovým polohám příznačným způsobem „na drahách“), a teprve v těsnějších úžlabinách, mezi skalami a pod. se rozběhlé stopy zase spojovaly v jednu vyšlapanou a vyježděnou cestu, v době sucha pokrytou tlustou vrstvou prachu, který se za dešťů proměňoval v moře bláta.

Často tekly po těch cestách, jmenovitě v době dešťů, potoky vod, sbíhajících s okolních strání. V močálech a rašelinných slatích bývaly trati cest zpevňovány hatěmi, otepmi proutí kladenými napříč, tyčkami nebo i silnějšími břevny, která byla na koncích spojována kládami, takže vznikaly pevné dřevěné rošty, po nichž se jako po mostech přecházelo přes tráslaviny a jiné vlhké polohy. Takové dřevěné „mosty“ přes močály stavěli Římané, jak jsou toho klasickým dokladem na př. Domitiovy „*pontes longi*“ v poříčí Emže, ale byly nalezeny také v končinách, kam římské vojsko a římsští stavitelé silnic nikdy nepřišli.

Římské silnice byly vedeny zpravidla, pokud to jen trochu terén dovoloval, v dlouhých přímkách, kdežto cesty domorodců se řídily mnohem více terénem, uhýbaly jeho překážkám a šly proto často oklikami, vyhledávaly s oblibou vodní předěly a vyhýbaly se bažinatým břehům vodních toků. Většina jich spojovala kmenová ústředí politická a hospodářská s ostatním kmenovým územím, do něhož se vějířovitě rozbíhala, a jenom nejdůležitější z nich procházely pohraničními hvozdy, jimiž každý kmen chránil své pomezí, jako spojky s ústředími sousedních kmenů.

Obchodním výpravám, jež se po těchto cestách ubíraly, hrozila sterá nebezpečí, zejména od loupeživých tlup, které na cizince číhávaly v lesích nebo ve skalních soutěskách a obíraly je o zboží, jež obchodníci přiváželi ze svých zemí, nebo o suroviny, otroky a jiné jejich obchodní zisky, jichž nabyli výměnou. Cizí obchodníci se ovšem snažili co nejvíce se zabezpečiti jednak ozbrojeným průvodem, jednak tím, že vyhledávali cesty pokud možná nejbezpečnější a vyhýbali se místům, kde mohly být jejich karavany jakýmkoli způsobem ohroženy. Delší výpravy byly podnikány jenom v době největšího sucha, t. j. v pokročilém jaře a v létě, kdy byly cesty nejpevnější, přechody na říčních brodech a přes potoky nejsnazší, a kdy bylo možno cestovati i polovyschlými řečišti, což mělo pro výpravy zejména v nebezpečných horských krajinách nemalý význam.

Delší výpravy do vnitrozemí byly ovšem podnikány jízdo, na koních a soumarech, kteří nesli balíky se zbožím. O pohodlí cestujících bylo postaráno jenom v oblastech obsazených Římany. Tam byly i mimo města a drobnější osady při silnicích *tabernae*, soukromé hostinské podniky, zejména při brodech nebo ve zvlášť pěkných krajinných polohách. Jak tomu bylo dále ve vnitrozemí, nedovedeme zatím ještě bezpečně říci, ale je pravděpodobné, že tam byli kupci odkázáni především na pohostinství domorodců.

Vlivy, které po obchodních i jiných cestách přicházely z římské říše do oblasti velké Germanie, byly po stránce výrobní a hmotně-kulturní prospěšné, po stránce společenské škodlivé. V prvním směru seznamovaly domácí obyvatelstvo s pokročilejšími pracovními methodami, usměrňovaly jeho smysl pro vkusnou formu a výzdobu keramiky i jiných výrobků a přinášely tedy po stránce hmotné kultury skutečný pokrok. V druhém směru měly neblahé následky tím, že příklad římského a orientálního despotismu ovlivňoval také vývoj společenských poměrů v Germanii, a zejména tím, že římský a orientální otrokářský systém působil velmi škodlivě také na poměry v Germanii, neboť obchod s otroky se nyní i tu stal velmi výnosným zaměstnáním.

Stručnému vyličení těchto poměrů po stránce kulturní i společenské je věnován IV. svazek mé práce.

Doba, z níž pocházejí zprávy a záznamy Ptolemaiovy a jež tedy určuje také časový rámeček pro kulturněhistorický obraz Ptolemaiovy velké Germanie, je ohraničena na jedné straně počátkem vojenského, politického a kulturního ovlivňování poměrů v její oblasti římskou říší v I. století st. l., na druhé straně rokem, kdy Ptolemaios dokončil svoji Hyfégési.

Datum dokončení této práce bylo dosud v odborné literatuře určováno velmi různě, nejčastěji do doby kolem roku 150 nebo mezi léty 150—178 n. l. Sám docházím podrobným studiem Ptolemaiových zpráv v II.—VII. knize Hyfégése k datování této práce do doby mezi léty 135—142 n. l. a v tomto sedmiletí blíže k roku 135 než k r. 142. Archeologicky vy-

jádřeno, je tedy rámeček naší práce dán zhruba dobou pozdnělatenskou a časně římskou až do doby vlády Hadrianovy resp. do doby před počátkem vlády Antonina Pia.

Tímto datováním se zároveň vyvrací výtky Kubitschkova, že Ptolemaios neuvedl několik stanovišť římských legií, doložených teprve z doby kolem roku 150 n. l. Tato výtky byla možná při Kubitschkově datování Ptolemaiovy Hyfégése před rok 170, odpadá však při našem datování mezi léta 135—142. A s tímto datováním dobře souhlasí také okolnost, že Ptolemaios podobně jako před ním Tacitus čítá ještě celé území *decumates agri* k velké Germanii, neboť římský zábor tohoto území byl rovněž dokončen až po napsání Hyfégése definitivním vybudováním a uzavřením limitní linie Miltenberg—Lorch na Remse—Böhming—Hienheim na Dunaji, k němuž došlo až v pokročilé době vlády Antonina Pia mezi léty 148—161.

Po stránce archeologické třeba v Ptolemaiově velké Germanii rozlišovati podle mého soudu dvě základní velké kulturní oblasti, a to oblast přímého vlivu kultury provinciálně-římské, která zaujímala široký územní pás východně od Rýna a severně od Dunaje, a vnitrozemskou oblast vlastní germánské a keltské kultury v poříčí Labe a Odry včetně dnešní Moravy. V první oblasti vytvořila římská vojenská moc, římská diplomacie, římské peníze a římská obchodníci sféru přímého vlivu říše, v níž svéráz kultury domácího obyvatelstva a jmenovitě svéráz germánské hmotné kultury téměř úplně mizí a podléhá vlivům kultury provinciálně-římské. Druhá, vnitrozemská oblast starověké Germanie v poříčí Labe a Odry nepodlehla do té míry nivelisujícímu vlivu římské říše, nýbrž dovedla si uchovati svůj vlastní kulturní ráz, i když ovšem i jí vtiskl vliv římské a římsko-provinciální kultury, pokud jej můžeme sledovati v archeologických nálezech, svoji nesmazatelnou pečť.

První oblast se dělí na dvě území, a to na území, jež bylo přímo obsazeno Římany a bylo postupně uzavíráno římským pohraničním limitem, a na území vně tohoto limitu. V prvním

byl vytvořen po všech stránkách týž stav jako v sousedních provinciích, kdežto v druhém byly důsledky římského vlivu přece jen poněkud zmírněny.

V území zabraném limitem byly po stránce národopisné i po stránce společenského rozvrstvení poměry značně složité. V území *decumates agri* byli podle svědectví Tacitova (G. 29) nejpočetnější složkou obyvatelstva Gallové, ať již šlo o zbytky starého obyvatelstva helvetijského, či o nové přistěhovalce z Gallie (na něž, jak se zdá, především myslel Tacitus). Kromě nich tam sídlili Germáni, a jako nejméně početná složka, soustředěná ve městech i rozptýlená po venkově, vládnoucí vrstva římská. Vojenské posádky měly ovšem místy složení ještě pestřejší.

Po stránce sociálního rozvrstvení byly v zabraném území záhy obdobné poměry jako v provinciích. Vedle obyvatelstva svobodného žilo především v domech a na statcích zámožných Římanů a provinciálů mnoho otroků a lidí polosvobodných, připoutaných rozličnými závazky k půdě, kterou obdělávali, a k jejím vlastníkům.

Na území vně římského limitu nebyly poměry sociální tak složité, ale i tam žili vedle lidí svobodných otroci. Jejich životní podmínky byly ovšem u Germánů podle Tacitova svědectví snesitelnější než na půdě římské resp. u Římanů a Gallů.

Po stránce národopisné musíme také na tomto území vedle Germánů počítati se zbytky staršího obyvatelstva keltského, které postupně zanikaly v obyvatelstvu germánském, a na jihovýchodě, především na území dnešního Slovenska, také se zbytky Illyrů, Dáků a sarmatských Jazygů. Kromě toho se tam snad již začali usazovati také první přistěhovalci slovanští, kteří karpatskou oblastí postupně prolínali směrem k jihu, k Dunaji a za Dunaj. Žili tam pravděpodobně také jako polosvobodní zemědělci a ovšem také jako otroci, kteří byli v severnějších končinách prodáni obchodníkům s otroky.

Nejednotnost a roztržštěnost obyvatelstva po stránce etnické i sociální pomáhala ovšem rychlému převládnutí římsko-

provinciální kultury v pohraničním pásmu v Podunají a Poryní. A s ní ve spojení také k romanisaci, jíž nejrychleji podléhaly zbytky starého obyvatelstva keltského a pokeltštěného.

Obyvatelstvo vnitrozemské oblasti v poříčí Labe a Odry se skládalo především z Germánů jako nejpočetnější složky, dále z Keltů, usedlých od starších dob v jižnější části této oblasti a poněáhu zanikajících v příboji Germánů, a na východním okraji starověké Germanie z prvních Slovanů.

Zvlášt zajímavou otázkou je, co se stalo se starým lidem někdejších popelnicových polí t. zv. lužicko-slezských, jehož sídla v dřívějších dobách zaujímal velkou část této oblasti. Podle mého názoru tu musíme rozlišovat mezi osudy jižní periferní části tohoto lidu, usazené v severní polovici Čech, na Moravě a v přilehlém Slezsku a západním Slovensku, a osudy ostatní většiny tohoto lidu v končinách severnějších. První část zanikla poměrně rychle tím, že byla při náhlé a násilné okupaci širokého územního pásu od Durinska až po západní Slovensko včetně vytlačena, vybita nebo porobena lidem kostrových hrobů latenských někdy ve IV. století st. l. a v následujících dobách asimilována keltskou vládnoucí vrstvou. Touto vládnoucí vrstvou nebyli Bojové, jak se v odborné literatuře od desítiletí většinou soudí, nýbrž Volkové Tektosagové, kteří podle svědectví kostrových hrobů, jež po sobě zanechali, byli lidem neobyčejně bojovným a právě proto se do paměti sousedních — rovněž bojovných — Germánů jako dobyvatelů a kořistníků vtiskli tak, že se jejich jméno (nikoli jméno Bojů!) *Volc* — *Walh* nebo *Walah*, *Walch* stalo těmto jejich sousedům synonymem pro Kelty vůbec.

Že tímto lidem nemohli být Bojové, máme doloženo jednak zprávou Strabonovou (IV. 206), z níž je zřejmé, že sídla Bojů přímo sousedila na Dunaji se sídly Vindeliků, a zprávami Tacitovými (G. 28, 41, 42) a Ptolemaiovými (II. 11. 11: *μέγα ἔθνος οἱ Βαῖμοι μέχρι τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ*), jasně dokládajícími, že jižním pomezím *Boihema*, někdejší domoviny Bojů, byl tok Dunaje, jednak nálezy archeologickými, podle nichž musíme Bojům ve shodě s těmito zprávami historickými přidělit česko-

bavorskou oblast mohylovou, t. j. archeologickou oblast podstatně jiného rázu, než byla souvěká oblast severočeských hrobů kostrových.

Bojové a čeští Volkové odešli nebo v přívalu Germánů zanikli v průběhu I. století n. l. Na Moravě se potomci Volků — Kotini zpráv Tacitových (G. 43) a Ptolemaiových (II. 11. 10) — udrželi podle svědectví nálezů archeologických až do IV. století n. l., postupně asi zanikajíce mezi Germány, kteří se do jejich území tlačili od severu (těm patří větší část hrobů velkého popelníkového hřbitova u Kostelce na Hané, jehož začátek patří do III. století). Na východní Moravě se stali dědici jejich jména *Volc* — *Valch* — *Valach* slovanští Valaši jako potomci Slovanů, kteří do těch končin postupně přicházeli z Povislí a Poodří Moravskou branou, procházeli Moravou k Dunaji a za Dunaj do Pannonie (kde je dokládá již v druhé polovici I. století n. l. Pliniův slovanický název *Peiso* = *Pleso* = *Pleso*, NH. III. 146, srov. též *Aurelius Victor*, *De caes.* 40), ale postupně se patrně v jednotlivých malých skupinách jako zemědělstí dělníci, pastevcí a pod. usazovali také ve východních hornatých končinách Moravy, přejali jako menšina jméno od dosavadní keltské většiny, až postupem doby počet slovanického obyvatelstva příchodem nových přistěhovalců vzrostl tak, že začal v horách východní Moravy tvořit většinu, v níž keltská menšina postupně zanikala podobně, jako v úrodnějších končinách dále na západě postupně zanikla v nově přišlém obyvatelstvu germánském.

Tento výklad vzniku jména východomoravských Valachů považuji za přirozenější a lépe odůvodněný než starší výklad, že Valaši k nám přišli v pozdním středověku po karpatských horách až z Rumunska, neboť společný jazykový fond našich a rumunských Valachů, jak přesvědčivě ukázal Crânjală (Kranžalov), je více než mizivě malý (pouhých 26 slov, majících vztah jenom k zaměstnání horských pastýřů) a mohl k nám přijít také ze slovanického prostředí ze západní Ukrajiny.

Pokud se týká dnešních rumunských Valachů, považuji za

pravděpodobné, že také oni přejali své jméno od keltských Volků nebo byli podle nich pojmenováni v době pobytu Dáků na Slovensku, odkud byli vytlačeni Jazygy (Plinius, NH. IV. 80) a Kvády, a přenesli toto své jméno do svých nových sídel v dnešním Rumunsku.

Vyšlo tedy podle mého soudu jméno obojích — moravských i rumunských — Valachů z téhož starého keltského základu.

Analogický proces přechodu jména, k jakému došlo na východní Moravě asi ve III. až IV. století n. l., se snad v době zhruba o půl tisíciletí starší uskutečnil, ač v měřítku značně větším, také dále na severu v oblasti lidu popelnicových polí. Tam byly osudy tohoto lidu poněkud jiné než v našich zemích. Jeho území nebylo naráz obsazeno Germány jako u nás Kelty. Germáni do něho pronikali, jak se zdá, v menších skupinách již od pozdní doby hallstattské. Jako menšina se usazovali v zemi lidu, který v těch končinách sídlil již po tisíciletí, a přijímali pravděpodobně postupně, jak pro to máme doklady také odjinud (na př. u slovanských Venedů, později u Varnů, Rujanců a j.), jméno i obyčejně dosavadní většiny obyvatelstva. Ponenáhlu se z dřívější menšiny stávala většina, ale staré jméno země i jejího obyvatelstva se udržovalo dále. Staré obyvatelstvo bylo konečně Germány úplně pohlceno, asimilováno, ale jeho jméno nesli dále noví obyvatelé Germáni. Germáni, v jejichž žilách bylo ovšem větší nebo menší procento krve obyvatelstva staršího. A tito Germáni měli — vedle svých kmenových jmen — souhrnný název *Suebi* a jejich země nesla jméno *Suebia!*

Jméno *Suebi* máme řadou antických zpravodajů — Caesarem, Strabonem, Pliniem, Tacitem, Ptolemaiem — doloženo teprve pro germánské obyvatelstvo Polabí a Poodří, oblastí, osídlené dříve lidem popelnicových polí. Ze starší germánské doby v nordické oblasti, z níž přišli germánští přistěhovalci do země lidu popelnicových polí, jméno Svěbů ani germánskou tradicí, ani jinak doloženo není.

Je tedy podle mého názoru možné i pravděpodobné, že jméno *Suebi*, *Suebia* patřilo původně lidu popelnicových polí a

jeho zemi, a že postupem doby přešlo na Germány, kteří se do staré Suebie přistěhovali z nordických zemí. Svědčí pro to především také okolnost, že toto jméno v době kolem počátku našeho letopočtu lpí na mimořádně velké územní ploše, kde dříve byla sídla lidu popelnicových polí, jako společný název velké řady germánských kmenů, ale ze staršího germánského pravěku vůbec není známo.

Kromě jména *Suebi*, *Suebia* mohla ostatně býti dědictvím po starém lidu popelnicových polí i jiná jména, na př. jméno nejstaršího, hlavního svěbského kmene *Semnonů* v území mezi Labem a Odrou, t. j. v srdci staré země lidu popelnicových polí, jméno, které rovněž zní negermánsky. A takovým dědictvím mohl být i starobylý tajemný kult vševládného boha s jeho barbarskými lidskými oběťmi v posvátném háji *Semnonů*, a rovněž tak i starobylý zvyk Svěbů vázat si vlasy v uzel po straně nebo na temeni hlavy, obyčej, který byl také jiným Germánům cizí.

Pokud se týká společenského rozvrstvení obyvatelstva, platí i pro oblast labsko-oderskou to, co o Keltech a Germánech pověděli Caesar a Tacitus.

U Keltů se o všechn význam dělily dvě vrstvy, válečnická šlechta a kněžská kasta druidů. Ostatní svobodný lid neměl ve veřejném životě významu, nebyl přibírán k veřejným poradám a žil téměř podobným způsobem jako otroci. Mnozí jeho příslušníci, když byli tísněni příliš velkými dávkami nebo byli utiskováni mocnějšími, dávali se dobrovolně do otroctví šlechtě, aby si tím zajistili její ochranu. Ta nad nimi nabyla týchž práv jako nad skutečnými otroky.

Vedle šlechty a v dobách úpadku jejího válečnického věhlasu koncem doby latenské snad ještě větší význam než šlechta měla kasta druidů, jež se zabývala nejen věcmi čistě náboženskými, nýbrž také jinými veřejnými úkony, měla v rukou soudnictví a výchovu svého žákovského dorostu. Působením jejího učení o stěhování (převtělování) duší zemřelých bylo v našich zemích podobně jako dále na západě upuštěno od starého způsobu pochovávání mrtvých s bohatými milodary.

Mrtví byli nadále spalováni, a to snad již ani ne na otevřených hranicích, nýbrž — podle dokonalosti spalovacího procesu — v uzavřených pecích, a popel mrtvých byl bez popelnice a bez milodarů, jak se zdá, ukládán posléze jen do prostých jamek v zemi.

Osud otroků byl u Keltů podle všeho stejně smutný jako v říši římské. Byli prostě *mancipium*, bezprávný majetek svého pána podobně jako dobytek nebo jiná věc, již pán vlastnil.

U Germánů nešlo společenské rozvrstvení do těch důsledků a sociální rozdíly nebyly tak příkré jako u Keltů. Všichni Germáni byli v podstatě lidé svobodní. Stávalo se ovšem, že někteří z nich ve hře v kostky, když již neměli co vsadit, dávali v sázku i sami sebe, a když prohráli, pokládali za věc cti stát v slově a dát se do otroctví vyhrávajícímu, ale jinak byli u Germánů otroky, jak se zdá, hlavně jen lidé cizího původu, především váleční zajatci. Krajanských otroků, získaných hrou v kostky, se hleděli Germáni zbavovati prodejem. Tím se ovšem osud těchto nešťastníků jenom zhoršil, zejména, stal-li se jejich novým pánem Říman nebo člověk z provincií. Osud jiných otroků byl u Germánů mírnější než u Římanů a Keltů. Podle svědectví Tacitova (G. 25) měl každý otrok svůj vlastní dům, kde si hospodařil podle své vůle. Pánovi odváděl podobně jako u Římanů koloni obilí, dobytek nebo oděv v množství, jaké mu pán předepsal. Podle slov Tacitových se také jen zřídka stávalo, že by otrok byl bit, poután nebo trestán prací (jako u Římanů). Stalo-li se někdy, že byl otrok od pána zabit, nestalo se tak záměrně proto, aby otrok byl přísně potrestán, nýbrž jen v návalu prchlivosti — často asi opilého — pána.

Propuštěnci podle Tacita u většiny germánských kmenů nebyli na tom o mnoho lépe než otroci. Ve veřejném životě se dostávali někdy dopředu jenom u těch kmenů, jimž vládli králové. Tam se podle slov Tacitových dostávali někdy dokonce výše než lidé rodem svobodní nebo i šlechta.

Jaké poměry vládly u příslušníků jiných ethnických skupin v okrajových územích starověké východní Germanie, nejsme z historických zpráv ani z archeologických nálezů dostatečně

poučení. Pokud se týká slovanských Venedů, je pravděpodobné, že u nich byly podobné poměry jako u jejich germánských sousedů. Vedle lidí svobodných byli i u nich otroci, jejich osud však byl podobně jako u Germánů snesitelnější než v otrokářských oblastech římského imperia. Cizí, jižní kupci, kteří právě do těch končin přicházeli po cestách z Carnunta a Brigetia, kupovali ovšem také především otroky, což mělo jistě i v těch končinách neblahý vliv na vývoj poměrů také po této stránce.

Obchodování jižních kupců bylo ovšem u Germánů i u Slovanů velmi usnadňováno jejich pohostinstvím, při němž mohl host požádati o každou věc, která se mu líbila. Bylo věcí dobrého mravu hostu vyhověti. Podle svědectví Tacitova (G. 21) bylo ovšem u Germánů (a pravděpodobně i u jejich slovanských a j. sousedů) zvykem, že také hostitel mohl navzájem odcházejícího hosta požádati o to, co se líbilo jemu. Takovým způsobem asi mnohá kovová nádoba jižní proveniencce, u Germánů tak oblíbená, byla vyměněna za otroka nebo za vzácnou kožešinu...

Pokud se týká zaměstnání obyvatelstva, byl v době, již se zabývá naše práce, zásadní rozdíl mezi Kelty a Germány naší oblasti. Keltové již většinou ztratili svoji někdejší válečnickou zdatnost a odvahu (*virtus*), a tak se asi většinou uchýlili za ochranné zdi svých oppid, kde se kromě obchodu zabývali především nejrůznějšími druhy řemesel od výrobně velmi pokročilého hrnčířství přes obrábění kovů až k výrobě jemných zlatých šperků, lití skla a výrobě náramků, ozdobných kroužků a j. z pestrobarevné skleněné pasty, emailérství, ražbě zlatých a stříbrných mincí atd. Hojné nálezy klíčů v keltských obydlích nasvědčují tomu, že již bylo třeba soukromé vlastnictví chrániti před chtivýma rukama jiných lidí.

U Germánů je zprávami antických autorů i nálezy archeologickými jako hlavní zaměstnání doloženo zemědělství, chov dobytka a válečnictví. Z řemeslných oborů, pěstovaných po domácku, je doloženo hlavně hrnčířství, kovářství, kolářství, tesařství, předení a tkaní látek a j. Starost o dům a domácí

práce byla přenechávána ženám. Muži se v prázdných chvílích rádi věnovali hodům a s nimi spojeným dlouho trvajícím pitkám, jak o tom svědčí také hojné nálezy v germánských hrobech, okované rohy na pití vína a piva (medoviny), importované kovové nádoby, jež sloužily téměř účelu, a j.

Z velikého množství kulturních nálezů, učiněných na sídlišťích i v hrobech, jejichž tříděním a hodnocením se zde nemohu zabývat, bych tu ještě na konec vyzdvihl význam, jaký mají nálezy právě zmíněných kovových, bronzových, stříbrných a pozlacených i jiných nádob a jejich rozšíření pro posouzení intenzity obchodních styků mezi jednotlivými oblastmi římské říše a svobodnou Germanií, a zároveň také pro poznání cest, po kterých tento římský import do Germanie přicházel.

Do oblasti labsko-oderské šel import těchto kovových, především bronzových nádob z Itálie a podunajských provincií hlavně po tratích z podunajského Ptolemaiova norického Arelate a z Vindobony, a v menší míře také z Carnunta a Brigetia. Na západě to byly hlavně cesty z důležitých římských limitních stanic vojenských v dolním Porýní, z nichž se v Ptolemaiově topografii obrází především cesta z římského Alisa na východ k Amisii u pramenů řeky Emže a odtud po společné trati s cestou z jižního Segoduna k dolnímu Labi a do západního Pobaltí.

Do zemí na nejzazším severu, do Jutska, na dánské ostrovy a do Norska a Švédska docházel pravděpodobně import z římské Gallie také lodní dopravou po moři. Na dánské ostrovy a do Skandinávie byl ovšem po lodích přepravován i všechen jižní import, který byl až k pobřeží Baltického moře dopraven po pevnině.